

ПРОБЛЕМА ЗМІСТУ ВИХОВАННЯ ПРАЦЬОВИТОСТІ ОСОБИСТОСТІ У ТРУДОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

об'єктивно виступаючи у цьому процесі самоціллю.

Висновки. Узагальнюючи, зазначимо, що творчості, наскільки це можливо, потрібно вчити. Знання загальнотеоретичних і психолого-педагогічних закономірностей формування творчих здібностей учнів дозволяють вчителям цілеспрямовано керувати їх розвитком в процесі навчання та виховання.

1. Кан-Калик В.Л. *Можно ли научиться творчеству?* // Народное образование. – 1989. – № 11. – С. 62 – 66.

2. Рибалка В.В. *Психологія розвитку*

творчої особистості: Навч. посібник. – К.: ІЗМН, 1995. – 236 с.

3. Сисоєва С. *Творчість як умова самореалізації особистості* // Професійно-художня освіта України: Зб. наук. пр. / Ред. І.А.Зязюн. – Вип. II. – К. – Черкаси, 2003. – С. 20 – 26.

4. Солдатова Е.Л. *Креативність в структурі личности: Дис. ... канд. психол. наук.* – СПб. – 1996. – 163 с

5. Fromm E. *The creative attitude.* In H. Anderson (Ed.), *Creativity and its cultivation.* New York: Wiley, 1971. – 63 s.

6. Torrance E.P. *Education and creative potential.* Minneapolis, 1963. – 96 s.

Ольга Кобрій, кандидат педагогічних наук, доцент

кафедри педагогіки

Дрогобицького державного педагогічного університету

ім. І. Я. Франка

ПРОБЛЕМА ЗМІСТУ ВИХОВАННЯ ПРАЦЬОВИТОСТІ ОСОБИСТОСТІ У ТРУДОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розкрито сутність проблеми змісту виховання працьовитості, обґрунтовано її зв'язок з активною участю людини у навколишньому житті, визначенням мети і формуванням позитивного ставлення до діяльності та необхідністю підпорядкування даного змісту процесу удосконалення творчих і ділових можливостей людини через участь її у творчій діяльності. Педагогічними умовами формування змісту виховання працьовитості у шкільній практиці є власний приклад педагога, його авторитетність, чітка моральна позиція, демократизація стосунків з учнями, забезпечення можливості відчувати учням бажану лінію поведінки.

Постановка проблеми. Підготовка спеціаліста, громадянина, особистості повинна бути гнучкою, відповідати запитам практики. Зміст освіти має бути осучаснений, адаптований до умов входження молодого покоління у відкрите суспільство, самореалізації, активного життєвого і соціального самовираження. У ньому повинна зменшуватися питома вага готової інформації, зростати доля перетворювальної діяльності, що забезпечує розвиток і виховання, а також доля забезпечення особистого досвіду творчої діяльності, самовдосконалення людини.

Визначення змісту трудової діяльності особистості позначається на її результатах у вигляді інформованості, розвитку та вихованості особистості. У зв'язку з особливим значенням для особистості тих аспектів діяльності, що ведуть до розвитку і виховання, є потреба виділяти серед структурних елементів навчально-виховного процесу зміст виховання певних якостей особистості (в т.ч. працьовитості).

Аналіз останніх досліджень. Питання перебудови змісту сучасної освіти висвітлювали педагоги І. Бех, О. Вишневський [2], О. Корсакова [3], О. Савченко, Б. Степанишин, С. Трубочова [3], А. Фурман [7] та ін. Вони підкреслювали необхідність визначення змісту виховання особистості у демократичному навчально-виховному процесі, однак не ставили за мету з'ясувати сутність проблеми змісту виховання працьовитості.

Мета статті – з'ясувати сутність проблеми визначення змісту виховання працьовитості особистості і визначити педагогічні умови його формування у шкільній практиці.

Виклад основного матеріалу. Зміст виховання працьовитості збагатили твори Г. Сковороди, в яких моральні якості людини розглядаються у тісному зв'язку із працею та її результатами. В оточенні людей праці в дитини закладаються основи здорової моралі. Г. Ващенко називає діяльність, працю людини школою волі і

ПРОБЛЕМА ЗМІСТУ ВИХОВАННЯ ПРАЦЬОВИТОСТІ ОСОБИСТОСТІ У ТРУДОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

характеру [1, 44]. Адже в діяльності виховуються здатність планувати працю, передбачливість, здатність переборювати лінощі, панувати над собою, діяти організовано і наполегливо і т. ін.

Як вважають дослідники українського характеру, велике значення для формування змісту освіти (в т.ч. виховання працьовитості) має вивчення історії, рідної мови та літератури, всіх предметів, які виявляють помітний вплив на становлення національної свідомості. Ознайомлення із життям наших предків, які поважали людину праці, їх ідеалами, боротьбою за кращу долю, їх подвигами, повернення до історичної пам'яті, до почуття національної гідності допомагають утвердженню духовних цінностей, на які завжди орієнтувався український народ. Адже в культурі нашого народу завжди домінувала працьовитість, що у пізнішому віці виявляється у професійній компетентності, ініціативній творчості, юрисності для суспільства.

Зосередженість у народній педагогіці духовного життя народу, з'ясування можливостей народних виховних засобів, пов'язаних з працею, аналіз складених в українській родині уявлень про виховання в праці знаходили також яскраве вираження у творчості В. Сухомлинського [5].

Перехід до ідеалістичної християнської системи цінностей забезпечує цілий переворот у змісті сучасного виховання. За О.Вишневським, зміст виховання формується з орієнтацією на розвиток в людині шести головних (універсальних) груп якостей: моральності, патріотизму, демократизму, родинності, характерності, природо-свідомості [2, 196 – 207]. Це проявляється у різноманітних рисах характеру людини, які стосуються ставлення до всіх людей, до представників нації, до членів сім'ї, до самого себе, до свого здоров'я та оточення.

Як підкреслював К.Ушинський, характер означає сукупність особливостей, якими відрізняється діяльність однієї людини від іншої [6, 299]. Найважливішою для сучасної людини особливістю діяльності є забезпечення сприятливих умов для самореалізації людини. Вибір заняття, предмету праці, розвиток якостей, що відповідають головній меті людини, стають тим стрижнем, навколо якого організовується все виховання, і ведуть до успіху. Тому проблема пошуку діяльності як сфери самореалізації людини пов'язана із глибоким вивченням людини, її особливостей, із її самопізнанням.

К. Ушинський не виправдовує педагогів, які прагнуть перебороти впертість дітей, а насправді руйнують самостійність характеру, працьовитість. Тут треба чітко відрізнити впертість, примху й

потребу вільної діяльності, щоб придушення перших не переросло в придушення останньої. За К. Ушинським, педагог має пам'ятати, "що він виховує не раба собі та іншим, а вільну, самостійну людину, яка з часом корилася б тільки своєму розуму і совісті й мала б досить енергії, щоб виконувати їх вимоги і взагалі досягати того, до чого прагне" [6, 396].

Звичайно, процес виховання передбачає і засвоєння певних морально-виховних знань, які є основою діяльності. Однак лише активна участь у навколишньому житті дає можливість формувати стійкі погляди і переконання, утверджуючи людину у вірі в ідеали. Тому змістом виховання (в т.ч. виховання працьовитості) завжди виступають знання та досвід різних видів діяльності. До того ж, зміст виховання в учнів працьовитості має узгоджуватися із формами і методами включення учнів у діяльність.

Важливою характеристикою трудової діяльності особистості є її предметний характер і спрямованість на творче збагачення матеріальними чи духовними благами. Не випадково психолог П.А. Флоренський писав, що секрет творчості – у збереженні юності (а секрет геніальності – у збереженні дитинства) на все життя. Подолати творчі потенції дитини чи молодої людини неможливо [4, 97].

Управління трудовою діяльністю особистості означає визначення цілей, завдань, змісту, планування, організацію роботи, контроль за її виконанням, коригування діяльності, емоційно-вольове підкріплення успіхів у роботі. Вихідним моментом управління трудовою діяльністю і важливою умовою формування її змісту є визначення мети і формування позитивного ставлення до діяльності, а також обов'язку і відповідальності. До того ж, управління не повинно сковувати ініціативу дітей, а ставити їх у позицію активного самоуправління (допомагати ставити мету, планувати тощо).

Формування у дітей чи дорослих потреби у трудовій діяльності і самого уміння здійснювати її вносить великий вклад у їх розвиток. Зауважимо, що психологи вважають необхідним зміщення мотивів із сфери споживання на сферу творення, на творчість (О.Леонтьєв). Це підносить людину до справді людського, зливає з життям інших людей.

Працьовитість є важливою основою виховання, тобто бажання праці і вміння досягати успіху. Люди дуже відрізняються між собою за вмінням виконувати певну діяльність і здатністю включатися в роботу, творчо вирішувати життєві питання. До того ж, трудова діяльність не завжди

ПРОБЛЕМА ЗМІСТУ ВИХОВАННЯ ПРАЦЬОВИТОСТІ ОСОБИСТОСТІ У ТРУДОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

носить характер самообслуговування і часто веде до появи соціально значущих потреб, бажання брати участь у безкорисливій допомозі іншим.

Потреба виховання працьовитості, творчого підходу у молоді виводять нас на проблему переосмислення навчання і виховання. Інформативний стиль навчання, відсутність власної думки гальмують розвиток екстравертних якостей людини. Лише перебудова змісту освіти з орієнтацією на потребу самовираження, формування характеру та різноманітних якостей, що дозволяють вирішувати будь-які життєві питання,

Займаючись щоденною працею, людина перестає відчувати тягар праці. Це ознака працьовитості, що означає і звичку, і вироблену пошану до праці. Це – риса характеру, що позначається на процесі діяльності та її наслідках. Зрештою, участь у праці що супроводжується напруженням духовних і фізичних сил людини, веде до розвитку і утвердження характеру. Занурюючись у трудовий процес, особистість змінюється під впливом успіхів і невдач, долання труднощів і зміни ставлення з боку учнів та вчителів. В учнів формується самооцінка, розвиваються здібності, удосконалюється характер, поступово виявляється позиція і готовність чинити так чи інакше.

Звичайно, поведінка людини визначається як її генетичними властивостями, так і факторами оточення. Однак людина постійно вибирає між добром і злом, виборює право своєї гідності, і тому вона, за християнською традицією, не є виконавцем волі своїх інстинктів, а керується волею і розумом, має людську гідність і свободу вибору. “Вплив зовнішніх вражень в утворенні характеру людського, і навіть його генія, такий величезний, – підкреслював К.Ушинський, – що для виховання відкривається таке широке поле діяльності, якого воно в нинішньому своєму стані й оглянути не може” [6, 382].

У вихованні важливо стимулювати процеси вивчення техніки самоорганізації та самореалізації особистості, пізнання самої себе, способів роботи над собою, що веде до формування в ній миролюбності, милосердя, сміливості, працьовитості і т. ін. Як учив Г.Сковорода, природі треба лише допомагати усувати перешкоди, і вона все зробить сама, оскільки природовідповідність у вихованні допомагає гармонізувати стосунки людини із природою, із суспільством, із самою собою.

Творча діяльність не потребує великої кількості інформації. Важливо створити такі умови, коли не пропонуватиметься для засвоєння непотрібна

інформація, яка не використовуватиметься у творчій діяльності і з часом забудеться чи відкинеться людиною. І лише постановка задачі, завдання щодо вирішення проблеми дозволяють забезпечити експериментування з матеріалом, який вивчається, оволодівати узагальненими способами дій. Звідси, зміст виховання працьовитості передбачає також визначення завдань, які б не просто спонукали засвоювати інформацію (про людей праці, про трудові досягнення), а які б насамперед включали учнів у проблемні ситуації, дозволяли впливати на оточення, змінювати його через участь у праці.

Розвиток, на думку Д.Н. Узнадзе, відбувається в умовах, коли навчальний матеріал за своєю складністю вищий від можливостей дитини, бо розвиток відбувається при доланні труднощів. Саме труднощі стимулюють функціональні сили. Д.Н. Узнадзе, звичайно, розумів, що сама дитина не може справитися із задачами, для вирішення яких вона не готова. Поки навчальний матеріал перевищує можливості дитини, необхідно забезпечити їй допомогу. Педагог виконує роль посередника між можливостями дитини і навчальним матеріалом, який перевищує ці можливості. Він ділиться своїм досвідом, допомагає дитині активізувати свої зусилля і підняти їх до рівня складності навчального матеріалу [4, 164].

Протягом всього часу навчання важливо удосконалювати творчі і ділові можливості людини через участь її у творчій діяльності, через засвоєння досвіду творчої діяльності. Проблемні ситуації, задачі можуть активізувати таку творчу діяльність, коли будуть напружуватися мислення, увага, фантазія, а не лише пам'ять. Оновлений зміст виховання, безперечно, має враховувати такі умови. Діяльнісний підхід до визначення змісту освіти вимагає, отже, такої побудови навчальних занять, коли головна увага приділяється розв'язуванню задач, і йому підпорядковується зміст навчального матеріалу, пошук засобів стимулювання самостійної творчої діяльності. У навчальних посібниках, відповідно, головне місце будуть займати задачі (різного рівня складності), а не інформація.

Помітна керівна роль соціокультурного контексту розвитку [4, 97 – 98], що виявляється дуже рано, а вирішальний його вплив спостерігається у дошкільному віці (на володіння найпростішими предметами і знаряддями), шкільному віці і далі (аж до формування загального стилю поведінки і діяльності). У життєвих ситуаціях, які доводиться постійно розв'язувати, щоразу виникає проблема пошуку

ПРОБЛЕМА ЗМІСТУ ВИХОВАННЯ ПРАЦЬОВИТОСТІ ОСОБИСТОСТІ У ТРУДОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

відповіді на поставлені питання, вибір оптимального варіанту шляхів розв'язання ситуації. Тоді поглиблюється, утверджується прийняте рішення, піддаються сумніву складені погляди, установки, складаються чи уточнюються нові, формується готовність діяти відповідно до них.

Усе це ставить певні вимоги до підготовки вчителя. Педагог не може бути пасивним, нічим не перейматися і все "пустити на самоплив". Будучи суб'єктом процесу виховання і забезпечуючи статус суб'єкта для всіх учасників цього процесу, педагог не повинен нав'язувати свої погляди і переконання, втручатися у поведінку, давати поради щодо способу життя. Він повинен дуже дбайливо ставитися до навколишніх людей, поважати їхню гідність, їхні особливості, не виявляти тиску на співучасників виховного процесу, діяти ненав'язливо, делікатно, не привласнювати собі функції судді, контролера чи наглядача. До того ж, педагог сам повинен бути прикладом для наслідування і у стосунках з іншими людьми виявляти щирість, чесність, порядність і, що дуже важливо, бути авторитетним, таким, що викликає довіру.

В обов'язки педагога входить не прямо впливати на дитину чи дорослу людину, а кожного разу визначати умови, які б забезпечували бажане розв'язання ситуації, які б допомагали ставати кращим. Змінюючи умови, навколишнє середовище, педагог якраз і здійснює той непомітний виховний процес, що забезпечує позитивні зрушення у свідомості і поведінці людини. Треба забезпечити можливість відчувати бажану лінію поведінки і самостійно прийняти її. І в цьому полягає велика майстерність педагога.

Функції вихователя – організаційні, оскільки демократична сутність виховання полягає не в тому, аби щось змінювати в людині, а у зміні середовища, в якому вона перебуває. Це унеможливорює прямий вплив на людину і означає вплив опосередкований, через оточення. Тому педагог має настільки знати людей і середовище, в якому вони перебувають, щоб кожного разу прогнозувати можливий результат.

І ще одна обставина, яку треба враховувати. Педагог повинен займати чітку моральну позицію, бути доброю, справедливою, гідною людиною. Фальш, приховування поглядів відразу стають помітними. До того ж, завжди береться до уваги авторитетність педагога, якому можна довіряти, відкритися.

Висновки. Проблема змісту виховання

працьовитості повинна розглядатися у зв'язку з активною участю у навколишньому житті, що дає можливість формувати стійкі погляди і переконання, утверджуючи людину у вірі в ідеали. Вихідним моментом управління трудовою діяльністю і важливою умовою формування змісту виховання працьовитості є визначення мети і формування позитивного ставлення до діяльності, а також обов'язку і відповідальності. Тоді зміст навчального матеріалу, пошук засобів стимулювання самостійної творчої діяльності підпорядковується удосконаленню творчих і ділових можливостей людини через участь її у творчій діяльності, безпосередню участь у праці, через засвоєння досвіду творчої діяльності, що означає, перш за все, орієнтацію на розв'язування проблемних ситуацій, задач, які можуть активізувати таку творчу діяльність, коли будуть напружуватися мислення, уява, увага, фантазія, а не лише пам'ять.

Педагогічними умовами формування змісту виховання працьовитості у шкільній практиці є приклад педагога для наслідування, його авторитетність, чітка моральна позиція, демократизація стосунків з учнями, коли не нав'язуються погляди і переконання, не втручаються у поведінку, а дбайливо ставляться до оточуючих, поважають їхню гідність, забезпечення педагогом можливості відчувати бажану лінію поведінки і самостійно прийняти її та обставин, які б забезпечували розв'язання ситуації і допомагали ставати кращим.

1. Ващенко Г. *Виховання волі і характеру.* – К.: Школяр, 1999. – 385 с.

2. Вишневецький О. *Теоретичні основи сучасної української педагогіки: Посібник для студентів вищих навчальних закладів.* – Дрогобич: Коло, 2003. – 528 с.

3. Корсакова О., Трубацова С. *Зміст сучасної шкільної освіти // Відкритий урок.* – 2006. – № 3 – 4. – С. 3 – 11.

4. *Новое педагогическое мышление / Под ред. А.В. Петровского.* – М., 1989. – 279 с.

5. Сухомлинський В.О. *Серце віддаю дітям // Вибрані твори: В 5-ти томах.* – К., 1976. – Т.3. – С. 7 – 282.

6. Ушинський К.Д. *Твори в шести томах.* – т. 6. – К., 1954. – 616 с.

7. Фурман А. *Підручник у модульно-розвивальній системі: зміст, структура, оформлення // Рідна школа.* – 2000. – №7. – С. 23 – 31.

